

Martina Petranović

Kazališna fotografija: između dokumenta i umjetničkoga djela

O kojem god aspektu kazališta da se piše – predstavi, režiji, glumačkoj, pjevačkoj ili plesnoj izvedbi te kostimografskom ili scenografskom ostvarenju – i o kojem god žanru pisanja o kazalištu da je riječ – kazališno-kritičkom ili teatrološkom – napisani tekst nerijetko se rado poziva na kazališnu fotografiju ili se njome opiraju, potkrepljuju, upotpunjava i obogaćuje. Kazališna fotografija, naime, uobičajeno se koristi kao popratni dokument ili dekoracija, ali se o njoj samoj kao specifičnoj vrsti fotografije i specifičnome mediju koji ima i svoju povijest i svoje zakonitosti razmjerno rijetko i površno piše, iako je razloga za to, kao i potencijalnih tema o kojima bi se moglo pisati, više nego dovoljno. Bilo bi, primjerice, zanimljivo promotriti samu povijest kazališne fotografije, od portretnih studijskih fotografija kazališnih umjetnika, mahom izvođača, u 19. stoljeću, preko prvih snimki na kazališnoj sceni koje su se posebno namještale u stankama generalnih proba početkom 20. stoljeća i potom prvih snimki načinjenih za vrijeme trajanja same izvedbe, do snimki performansa u drugoj polovici 20. stoljeća koje su ujedno bile i glavni dokument da je performans izveden i umjetničko djelo kao takvo (fotografija kao dokument izvedbe i dokumentacija kao vrsta izvedbe). Bilo bi također zanimljivo promotriti i teorijska razmišljanja o kazališnoj fotografiji kao (ne)pouzdanom dokumentu za analizu minologu kazališnoga čina i (re)kon-

strukciju kazališne povijesti, o kazališnoj fotografiji kao umjetničkome viđenju druge/drugih umjetnosti, ili o kazališnoj fotografiji kao mediju koji je pojedinim umjetnicima služio i kao element za osvrt na predstavu i sredstvo korekcije predstava tijekom procesa rada (kao što je to činio B. Brecht). Naposljetku, bilo bi zanimljivo promotriti i udio kazališne fotografije kao medija u dramskim djelima i kazališnim predstavama, mnogostruke funkcije kazališne fotografije od medijskoga promoviranja izvođača i predstava do arhiviranja građe, istaknute autore kazališnih fotografija među kojima su neki snimali kazališne predstave tek povremeno, a neki su se profilirali upravo kao kazališni fotografi, kao i autorska prava kazališnih fotografa koji u novije vrijeme ipak postaju sve uvaženiji i u domaćim okvirima...

Unatoč razmjerno dobroj obrađenosti povijesti hrvatske fotografije, čemu možemo zahvaliti istraživačima kao što su Nada Grčević, Marija Tonković ili Želimir Košćević, ali i mnogi drugi, kao i velikim izložbama Muzeja za umjetnost i obrt i Muzeja suvremene umjetnosti u prvoj polovici devedesetih prošloga stoljeća, hrvatska kazališna fotografija nije se profilirala kao tema kojoj je posvećen znatniji broj radova, iako

Foto Tonka.
Tajne ateliera društvene kroničarke
Galerija Klovićevi dvori,
Odsjek za povijest hrvatskoga
kazališta Hrvatske akademije
znanosti i umjetnosti,
Zagreb 2015.
Autorica izložbe:
Lovorka Magaš Bilandžić
Kustosica izložbe:
Iva Sudec Andreis

Bela Krleža kao barunica Castelli u drami *Gospoda Glembajevi*, vl. Hrvatski državni arhiv

su spomenuti istraživači u svojim studijama dotaknuli i neke važnije kazališne fotografe poput, uzmimo, Franje Mosingera. Kazališni fotografi povremeno su ipak dobivali zaslužen priznanje u vidu izložbi njihovih radova, unutar pojedinih kazališta ili unutar institucija u kojima se kazališna fotografija pohranjuje, kao što je to slučaj s fotografijama Ivana Fabijana u riječkome Hrvatskome narodnome kazalištu, s kazališnim fotografskim opusom Marije Braut (u prostoru Odsjeka za povijest hrvatskoga kazališta), s fotografijama Dubrovačkih ljetnih igara koje je snimio Krešimir Tadić, s pregledom Splitskoga ljeta kroz medij fotografije, ili s izložbama kazališnih fotografija Saše Novkovića snimljenih za Hrvatsko narodno kazalište u Zagrebu te Mare Bratoš snimljenih za Zagrebačko kazalište mladih i zagrebačko Hrvatsko narodno kazalište.

Međutim, početkom 2015. godine kazališna je fotografija umnogome zaživjela kao tema i to zahvaljujući izložbi *Foto Tonka. Tajne ateliera društvene kroničarke* koja je od kraja siječnja do kraja travnja bila postavljena u zagrebačkoj Galeriji Klovičevi dvori u organizaciji same Galerije, ali i Odsjeka za povijest hrvatskoga kazališta Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u kome se i čuva većina kazališnih fotografija prikazanih na izložbi i reproduciranih u popratnome katalogu, kao i velik broj ostalih fotografija koje je načinila Foto Tonka, a na izložbi zbog opsega nisu mogle biti prikazane.

Otvorena 30. siječnja 2015. u sklopu Noći muzeja, izložba *Foto Tonka* obuhvatila je, dakako, cijeli opus fotografkinje Antonije Vajde (najprije udane Kulčar, a potom i Prut), u zagrebačkom kulturnom i kazališnom pamćenju poznatije kao Foto Tonka. Autorica izložbe i teksta u katalogu izložbe, Lovorka Magaš Bilandžić s Odsjeka za povijest umjetnosti zagrebačkog Filozofskoga fakulteta, u suradnji s kustosicom Ivom Sudec Andreis, popularnu je Foto Tonku predstavila u nekoliko zasebnih i prepoznatljivih stvaralačkih segmenata njezina djelovanja, a to su: portretna fotografija, reportažna fotografija i fotografija na kojoj su zabilježena sva važna društvena i kulturna događanja u tadašnjem Zagrebu (utrke, balovi, kupališni život, natjecanja...) te istaknuti događaji u životu pojedinca (vjenčanja, krizme, krštenja...), fotografije aktova, fotografije kraljevske obitelji i, naravno, kazališna fotografija u koju, osim fotografija izvođača i predstava, valja ubrojiti i Tonkine

fotografije plesne umjetnosti, kao i portrete kazališnih umjetnika. Pritom je Foto Tonka znalački kontekstualizirana u širi okvir europskih i svjetskih fotografskih trendova prve polovice 20. stoljeća (vremena najveće aktivnosti Foto Tonke), i kada je riječ o stilovima fotografije i aktualnim tehnikama fotografiranja koje je Foto Tonka pomno pratila i usvajala, i kada je riječ o popularnosti ženskih fotografa i ženskih fotografskih atelijera u međuraću, i kada je riječ o procesu redefiniranja ženske uloge u društvu i ženskoga identiteta u javnoj i privatnoj, profesionalnoj i obiteljskoj sferi.

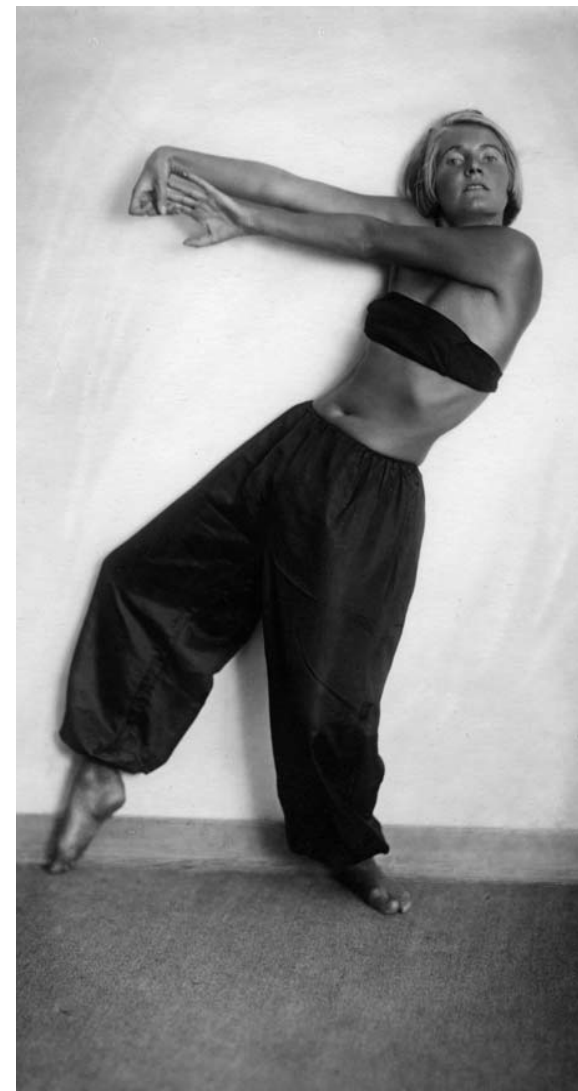
Fotografirati se kod Foto Tonke svojedobno je bila stvar prestiža i Tonkini su atelijeri, najprije na današnjem Trgu kralja Tomislava 16, a potom i u Ilici 8, u međuraću bili neformalna okupljališta društvene i kulturne, pa i kazališne, elite. Stoga je, kao svojevrsni kuriozitet izložbe, u Galeriji organizirano i javno prikupljanje nikad ranije izlaganih fotografija u privatnom vlasništvu brojnih zagrebačkih obitelji koje su predstavljene u zasebnoj dvorani Galerije. Zanimljiva suradnja ostvarena je i sa studentima zagrebačke Akademije dramske umjetnosti koji su fotografirali posjetitelje izložbe kako bi dočarali atmosferu fotografskoga atelijera, kao i nastup studentice glume Umjetničke akademije u Osijeku, Selme Mehić, izveden u svojevrsnom dijalogu s fotografijama istaknutih predstavnika hrvatske kazališne povijesti.

Najveći dio izložbe o Foto Tonki, umnogome korespondentne obnovljenom europskom interesu za opuse međuratnih fotografkinja i vrijeme u kojem se fotografija afirmirala kao medij umjetničkog stvaranja i izražavanja, čine kazališne fotografije Foto Tonke, njih preko dvije stotine od ukupno četiri stotine i pedeset eksponata. Naime, Foto Tonka je tijekom međuratnih, dvadesetih i tridesetih godina 20. stoljeća snimila gotovo sve dramske, baletne i glazbene (operne i operetne) predstave zagrebačkoga Hrvatskoga narodnoga kazališta, kao i brojne portrete kazališnih umjetnika te različitih drugih kazališnih događanja izvan HNK-a, poput nastupa plesača modernijega plesnoga izraza (Mije Čorak Slavenske, Vere Milčinović Tashamire) ili kabaretskih predstava. Ideju o sustavnom snimanju predstava Hrvatskoga narodnoga kazališta u Zagrebu proveo je Julije Benešić kada je došao na mjesto kazališnoga intendant, a zadaća je bila povjerena upra-

vo Foto Tonki. Njezine su kazališne fotografije izlazile u onodobnim kazališnim časopisima i revijama poput *Hrvatske pozornice*, *Comedije*, *Kazališnoga lista* ili *Teatera*.

Izabrani izlošci obuhvatili su originalne radove, uvećanja, isječke iz tiska i projekcije, a s obzirom ne to da je riječ o prvoj retrospektivi Tonkinih djela i prvom cjelovitom prikazu i obradi Tonkinoga fotografskoga opusa, mnogi od njih po prvi su put izložbeno predstavljeni javnosti. Međutim, boljim znalcima povijesti hrvatskoga kazališta prve polovice 20. stoljeća i njezinim istraživačima, brojne izložene fotografije dobro su poznate jer su mnogima od njih (bile) jedno od temeljnih vrela za proučavanje povijesti hrvatskoga kazališta toga razdoblja, kako režije, drame, baleta, opere, glumaca, pjevača i plesača, tako i scenografije i kostimografije.

Prve snimke predstava na sceni Foto Tonka radila je u tada uobičajenoj maniri aranžiranja ključnih prizora u stankama generalnih proba, a kasnije je eksperimentirala i sa snimanjem za vrijeme same izvedbe, načinivši prve takve pokuse već sredinom dvadesetih. Pritom je pokazala razumijevanje za specifičnosti kazališne fotografije i u odabiru ključnih prizora – komornih i masovnih – i u njihovoj fotografskoj interpretaciji, što nije uvijek odlika kazališne fotografije. Fotografirala je i prizore prazne scene, koji su izuzetno važni za proučavanje povijesti hrvatske scenografije. Snimila je kazališne portrete velikoga broja renomiranih kazališnih umjetnika čvrsto ih upisavši u kulturnu i kazališnu memoriju. Posebno su upečatljivi brojni Tonkini fotografski portreti Vike Podgorske u nizu uloga, među kojima posebice vrijedi apostrofirati seriju fotografija glumice u ulozi Shawove Ivane Orleanske u predstavi *Sveta Ivana iz 1925.*, na kojima je glumica snimljena u različitim pozama i kadrovima, kako bi se i fotografski progovorilo o karakteru uloge. Kao što u tekstu *Tonka u fokusu – vizualna kronika kroz medij fotografije* ističe Lovorka Magaš Bilandžić, bila je to Tonkina specifičnost: njezine su se fotografije odmicalo od puke reprodukcije zbilje, nadilazile dokumentarnu razinu i bile fotografske studije likova/karaktera. Ne iznenađuje nas stoga što je navedenom nizu fotografija i na izložbi posvećena posebna pozornost i dan zaseban izložbeni prostor. Među poznatije Tonkine portrete glumica zasigurno valja uvrstiti i znamenitu fotografiju Bele Krleže kao Barunice Castelli, ali i niz

Vera Milčinović Tashamira, oko 1925., vl. Odsjek za povijest hrvatskog kazališta HAZU

Vika Podgorska, Odsjek za povijest hrvatskog kazalista HAZU

fotografija na kojima su u važnim ulogama ovjekovječene dramske glumice, operne i operetne pjevačice i balerine prve polovice 20. stoljeća poput Ele Hafner Gjermanović, Maje Strozzi Pečić, Vike Engel Mošinaky, Grete Kraus Aranićki, Nade Babić, Ruže Cvjetičanin, Margarete Froman, Milice Mihičić, Nine Vavre i drugih.

Tonka je pojedine glumačke portrete, kao i portrete uglednih zagrebačkih gospođa, uz pomoć specifične tehnike rasvjete te intervencija na negativu i pozitivu, dodatno obogaćivala daškom hollywoodskoga glamura karakterističnim za međuratno razdoblje, a njezinim su objektivom zabilježeni i brojni izvođači, poput Josipa Križaja, Marka Vuškovića, Augusta Čilića, Dubravka Dujšina, Hinka Nučića, Josipa Pavića, Ive Raića ili pak Branka Tepavca u ulozi Mušmula u komediji *Mnogo vike ni za što* iz 1926. koji se smiješi s naslovnice kataloga. Tonkin je i znameniti portret redatelja Branka Gavelle, a nizanje istaknutih kao i manje poznatih kazališnih imena i naziva predstava koje je Tonka snimila moglo bi se nastaviti unedogled.

Scena iz predstave *Elizabeta Engleska*, vl. Odsjek za povijest hrvatskog kazalista HAZU

Naime, izložba i katalog s tekstom Lovorke Magaš Bilandžić, čiji vizualni identitet i dizajn potpisuje Igor Kuduz, unatoč tome što je riječ o doista opsežnom, iscrpnom i studioznom prikazu autoričina rada, i kazališnog i izvan-kazališnog, tek je jedan dio fascinantnog opusa fotografkinje čije je značenje za povijest kazališne fotografije i povijest hrvatskoga kazališta neupitno.

Stoga se nadamo se da će autorica izložbe održati dano obećanje i napisati monografsku studiju o Foto Tonki, ali i da će Tonkino mjesto u povijesti hrvatske kazališne fotografije preciznije odrediti i pomnije kontekstualizirati i osvijestiti neka buduća, i što skorija, istraživanja hrvatske kazališne fotografije od 19. stoljeća do danas.